

BARQAROR RIVOJLANISHDA CHIQINDILARNI BOSHQARISHNING VA SIRKULAR IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARBLIGI

Narzullayev Elmurod Shuxrat o'g'li

University of Business and Science,

Moliya kafedrasi dotsent v.b., i.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada sirkulyar iqtisodiyot nima ekanligi, bu turdagi iqtisodiyotni rivojlantirish orqali chiqindilarni boshqarish muammosini bartaraf etish yo'llari, chiqindilar bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish bo'yicha ilg'or horij tajribalari va ularni o'ziga xo tomonlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: barqaror rivojlanish, sirkulyar iqtisodiyot, ekologik tadbirkorlik, chiqindisiz ishlab chiqarish, nol chiqindi tizimi, chiqindilarni boshqarish.

2017 yilda respublikamizda 114,7 mln tonna ishlab chiqarish va iste'mol chiqindilari, shu jumladan qayta ishlash mumkin bo'lmagan zaharli chiqindilar 41,6 mln tonna (36,2 %) va qayta ishlash mumkin bo'lgan zaharli chiqindilar 42,8 mln tonna (37,3 %) hosil bo'lgan. Mamlakatda chiqindilar ko'miladigan va utilizatsiya qilinadigan 296 ta joy, shu jumladan qattiq maishiy chiqindilar uchun 221ta, sanoat chiqindilari 16 ta, qurilish chiqindilari 4 ta, shlam jamlanadigan 21 ta, chiqindi omborlari 15 ta, maxsus poligonlar 19 ta, shuningdek, xavfli chiqindilar utilizatsiya qilinadigan 23 ta joylar mavjud¹.

Chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish tizimini takomillashtirish sohasida mamlakatimizda aholini qattiq maishiy chiqindilarni to'plash va olib chiqib ketish xizmati bilan qamrab olish, hosil bo'ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash hajmini oshirish, tibbiy chiqindilarni yig'ish, zararsizlantirish, utilizatsiya qilish va ko'mish tizimini tashkil etish kabi qator ishlar olib borilmoqda. O'zbekistonda chiqindilar bilan bog'liq muammolarni

¹ A.Vahobov va b. "Yashil iqtisodiyot" TDIU darslik 2024 y. b.165.

<https://scientific-jl.com/>

bartaraf etish hamda atrof-muhitni muhofaza qilish va yashil iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida 2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori qabul qilingan bo'lib, unga muvofiq 2030 yilga qadar kutilayotgan natijalar quyidagilardan iborat²:

- Orol dengizining qurigan tubining O'zbekistondagi qismida o'rmonzorlar maydonini uning jami hududiga nisbatan 60%gacha yetkazish;
- qishloq xo'jaligida suv resurslarini yo'qotishni 10%ga kamaytirish;
- qishloq xo'jaligida suv iste'molini (solishtirma gektarga nisbatan) 15%ga kamaytirish;
- oqava suvlarini tozalash samaradorligini 80%gacha oshirish;
- atmosfera havosiga ifloslantiruvchi moddalar chiqarilishini 10%ga kamaytirish;
- transport vositalarining 80%izini gaz-ballon yoqilg'isi va elektr energiyasida ishlashga o'tkazish;
- o'rmonzorlar bilan qoplangan o'rmon fondi hududini 4,5 mln gektargacha kengaytirish;
- IV toifadagi qo'riqlanadigan tabiiy hududlar maydonini 12%gacha kengaytirish;
- Qizil kitobga kiritilgan va pitomniklarda parvarish qilingan chiroyli tuvaloqlarni tabiatga qo'yib yuborishni yiliga 4000 gacha ko'paytirish;
- aholini qattiq maishiy chiqindilarni to'plash va olib ketish xizmatlari bilan 100% qamrab olish;
- hosil bo'ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash hajmini 65%gacha ko'paytirish;
- alohida xususiyatga ega chiqindilar (tarkibida simob bo'lgan chiqindilar, avtoshinalar, akkumulatorlar, ishlatib bo'lingan moylar, qadoqlar chiqindilari va

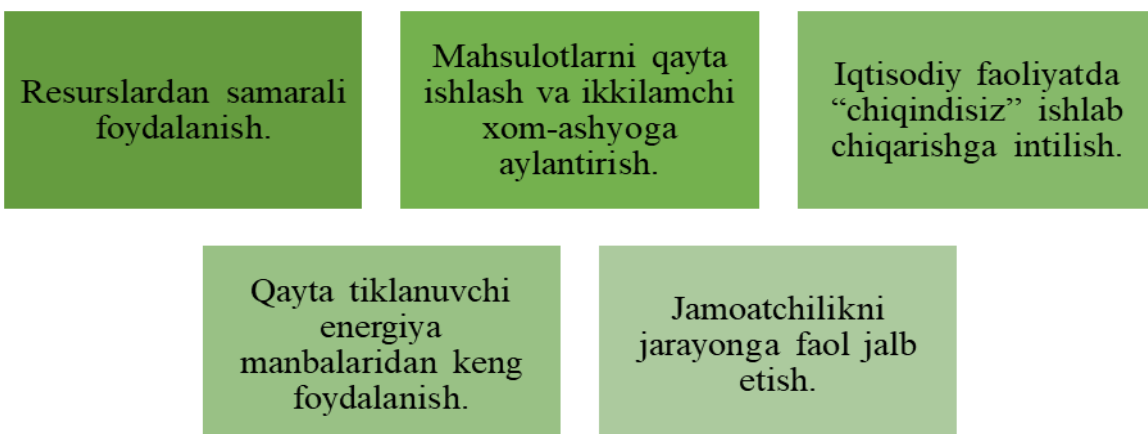
² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. 02.12.22 yil.

boshqalar)ni qayta ishlash hajmini 30%gacha ko'paytirish kutilmoqda.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda har kuni aholi jon boshiga 1 kg.dan 3 kg.gacha qattiq maishiy chiqindilar ishlab chiqarilmoqda. AQSHda ushbu ko'rsatkich har 10 yilda 10%ga ortib bormoqda. Rossiyada esa chiqindilar to'planadigan maydonlar 2 ming kv. km.dan ortiq maydonni tashkil etadi³. Shu bilan bir vaqtda chiqindilarni oqilona boshqarish tizimini yaratish jiddiy iqtisodiy dividend keltirishi mumkin. Jumladan, Buyuk Britaniyada 2005-2010 yillarda maxsus dasturlar doirasida 7 mln. tonna chiqindi qayta ishlangan va ulardan ikkilamchi marta foydalanilgan. Bu esa 6 mln. tonna issiqxona gazlarini atmosferaga chiqarish, 10 mln. tonna birlamchi materiallar va 10 mln. litr suvni tejash imkonini berdi. Ushbu sohada 8 700 nafar ishchi o'rinlari yaratilgan⁴.

Tadqiqotlarimiz davomida shuni guvohi bo'ldikki, sirkulyar iqtisodiyotni rivojlantirishning o'ziga xos tamoyillari mavjud (1-rasm)⁵. Bular quyidagilar:

1. Resurslardan samarali foydalanish.
2. Mahsulotlarni qayta ishlash va ikkilamchi xom-ashyoga aylantirish.
3. Iqtisodiy faoliyatda "chiqindisiz" ishlab chiqarishga intilish.
4. Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan keng foydalanish.
5. Jamoatchilikni jarayonga faol jalb etish.

1-rasm. Sirkulyar iqtisodiyotni rivojlantirishning o'ziga xos tamoyillari

Sirkulyar iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni

³ <http://web.unep.org/newscentre/smarter-use-resources-can-add-2-trillion-annually-global-economy>

⁴ <http://web.unep.org/newscentre/smarter-use-resources-can-add-2-trillion-annually-global-economy>

⁵ Muallif ishlanmasi

<https://scientific-jl.com/>

o'rganib shuni guvohi bo'ldikki, bu sohani rivojlantirish asosan 5ta yo'nalishni o'z ichiga olar ekan. Hukumat va jamiyat shu yo'nalishlarni bir vaqtning ozida amalga oshirsagina ko'zlangan samaraga erishish mumkin ekan. Bu yo'nalishlar quyidagilar⁶:

1. Davlat siyosati hamda qonuniy asoslarni yaratish;
2. Sohadagi tadbirkorlarni moliyaviy rag'batlantirish;
3. Kuchli infratuzilma hosil qilish;
4. Jamoatchilikni jalb qilish va ekologik ta'lim berish;
5. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish;

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bizning fikrimizcha, sirkulyar iqtisodiyotning rivojlanishi ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik muammolarni hal qilishda, ijtimoiy birdamlikni oshirishda, mahalliy ijtimoiy kapitalni to'g'ri yo'naltirishda, demokratik ishtirokni qo'llab-quvvatlashda va sifatli xizmatlar ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi. Ekologik korxonalarni qo'llab-quvvatlovchi davlat siyosati hukumatlarga ish bilan ta'minlash va boshqa muammolarni yanada samarali va tezroq hal qilish imkonini beradi, shu bilan birga davlat pullarini to'g'ri yo'naltirilishini ta'minlaydi.

Respublika miqyosida sirkulyar iqtisodiyot elementlari uchrasada, ammo jamiyat uchun mazkur termin nisbatan yot kategoriya hisoblanadi, qolaversa, bizda hali ushbu munosabatning amaliyotga kiritilishi, tatbiq etilishi, xalqning mazkur tushunchaning mavjud bo'lishini qabul qila olishi uchun asosiy katalizator ham bo'lishi lozim. Bu kamchilikni bartaraf etish uchun atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari va ijtimoiy tadbirkorlar to'g'risida aholi o'rtasida tushuntirishlar olib borish hamda yo'riqnomalar va uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar

⁶ E.Narzullayev "Sirkulyar iqtisodiyot konsepsiyasining paydo bo'lish tarixi va uni rivojlanish bosqichlari"// [Innovatsion iqtisodiyot](https://scientific-jl.com/)// 2025 maxsus son b.73-78

samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. 02.12.22 yil.

2. A.Vahobov va b. "Yashil iqtisodiyot" TDIU darslik 2024 y. b.165.
3. E.Narzullayev "Sirkulyar iqtisodiyot konsepsiyasining paydo bo'lish tarixi va uni rivojlanish bosqichlari"// Innovatsion iqtisodiyot// 2025 b.73-78
4. <http://web.unep.org/newscentre/smarter-use-resources-can-add-2-trillion-annually-global-economy>